

Sławomir Drelich

<https://orcid.org/0000-0003-0620-893X>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Historiozoficzna interpretacja rewolucji październikowej w myśli społeczno-politycznej Slavoj Żiżka

Zarys treści: Artykuł prezentuje interpretację rewolucji październikowej w pismach społeczno-politycznych Slavoj Żiżka. Myśliciel ten analizuje wydarzenia rewolucji 1917 r. w kontekście historiozoficznym. W rozważaniach posługuje się on pojęciami z zakresu filozofii dziejów Hegla oraz Marksa. Interpretacja Żiżka przedstawiona została w pięciu krokach, w których zobrazowano najważniejsze elementy koncepcji.

Outline of content: The article presents the interpretation of the October Revolution made by Slavoj Žižek in his social and political writings. The thinker interprets the events of the 1917 revolution in a historiosophical context. He uses some concepts of the philosophy of history of Hegel and Marx in his deliberations. The Žižek's interpretation is presented in five steps, which illustrate the most important elements of this concept. The article is based on the content analysis of Žižek's main texts that include the most important considerations about the Bolshevik revolution.

Słowa kluczowe: myśl społeczno-polityczna, historiozofia, Slavoj Žižek, filozofia dziejów, heglizm

Keywords: social and political thought, historiosophy, Slavoj Žižek, philosophy of history, Hegelianism

Wprowadzenie: myśl społeczno-polityczna Żiżka jako historiozofia

W 2012 r. Sophie Fiennes, reżyserka i producentka filmowa, zaprezentowała film dokumentalny pt. *Perwersyjny przewodnik po ideologiach* (*The Pervert's Guide to Ideology*), kontynuację *Z-Boczonej historii kina* (*The Pervert's Guide to Cinema*) z 2006 r. Główną postacią produkcji był Slavoj Žižek, słoweński filozof,

pisarz i publicysta, badacz psychoanalizy, marksizmu i niemieckiego idealizmu. W *Perwersyjnym przewodniku po ideologiach* mówił on, że „tragizm naszego położenia w zetknięciu z ideologią polega na tym, że gdy chcemy przed nią uciec w świat marzeń, to już w niej tkwimy”¹. Przekonywał, że nasze życie społeczne, polityczne i gospodarcze zanurzone jest w ideologiach. To ideologie stanowią kalki, za pomocy których spoglądamy na otaczającą rzeczywistość i werbalizujemy nasze marzenia, przez których pryzmat dokonujemy ocen i analiz tego, co było, jest i będzie. Zdaniem Žižka „wyjście z ideologii (a raczej z tego, czego doświadczamy jako ideologii) jest właśnie formą naszego ideologicznego zniewolenia”². Wszelkie interpretacje przemian politycznych i gospodarczych, wydarzeń historycznych oraz procesów społecznych – jego zdaniem – zawsze są przesycone ideologią. Žižek odcinał się od tych badaczy przeszłości, którzy wzywali do troski o wysoki poziom kultury metodologicznej, domagali się autokrytycyzmu we własnej praktyce badawczej, a także ostrożności w obszarze dyskursu metodologiczno-epistemologicznego. Kartezjański sceptycyzm metodyczny to – według filozofa – zwykły mit, który zawładnął dyskursem akademickim, a od którego jemu – jak przekonuje – udało się wyzwolić. Wyzwolony z oków „poszukiwania obiektywności i neutralności” oraz świadomy własnego „zanurzenia w ideologii” Žižek zaproponował nowe spojrzenie na szereg wydarzeń i procesów historycznych, przełomów politycznych i przemian społecznych. Jego spojrzenie zdaje się tyleż kontrowersyjne i obrazoburcze, co intrygujące.

Jednym z wydarzeń, któremu słoweński myśliciel postanowił się przyjrzeć, nadając mu jednocześnie odmienną od dominującej wykładnię, stała się rewolucja październikowa. Główna praca, w której Žižek zawarł swoje analizy i konkluzje dotyczące wydarzeń roku 1917, ukazała się w Londynie w 2002 r. (polskie wydanie – 2005 r.) pt. *Rewolucja u bram. Pisma Lenina z roku 1917 (Revolution at the Gates. A Selection of Writing from February to October 1917)*. To zbiór tekstów Lenina wydanych między lutym a październikiem 1917 r.³, opatrzone komentarzem Žižka. Słoweńskiemu filozofowi zależało na tym, aby w książce tej wykroczyć poza perspektywę historyczno-deskryptywną. Także w innych tekstach poświęconych wydarzeniom rosyjskim z 1917 r. myśliciel starał się poza tę perspektywę wyjść. Co ważne, Žižek nie zamierzał ani podważać ustaleń najwybitniejszych historyków specjalistów w tym temacie, ani tym bardziej włączać się w dyskusje między nimi. Nie zaproponował nowych hipotez w zakresie przyczyn czy też źródeł sukcesu bolszewików. Zamiast tego chciał wyjść poza ramy czasowo-przestrzenne, poza kontekst *stricte* historyczny. W zamian za to zaoferował perspektywę historiozoficzną. Dowodził, że zrozumienie mechanizmu rewolucyjnego, którego

¹ S. Žižek, *Widmo ideologii*, tłum. M. Kropiwnicki, w: *Žižek. Przewodnik Krytyki Politycznej*, red. M. Kropiwnicki, J. Kutyla, Warszawa 2009, s. 331.

² *Ibidem*.

³ S. Žižek, *Rewolucja u bram. Pisma Lenina z roku 1917*, tłum. J. Kutyla, Kraków 2007.

autorami i wykonawcami byli rosyjscy bolszewicy, pozwala lepiej uchwycić sens największych problemów współczesności. Wbrew temu, co mogłoby się wydawać *prima facie*, Žižek był daleki od ślepych apologetów rewolucji październikowej. John Reed, amerykański komunista i naoczny świadek wydarzeń rewolucji bolszewickiej, w swoich *Dziesięciu dniach, które wstrząsnęły światem* miał ekstatyczne przeświadczenie o tym, że „historycy w przyszłości będą chcieli wiedzieć, co się zdarzyło w Piotrogradzie w listopadzie roku 1917, jakim duchem był ożywiony lud, jak wyglądali, mówili i działali jego przywódcy”⁴. Žižkowi nie chodziło o taki apologetyczny-ideologiczny punkt widzenia – on pragnął pójść krok dalej, pragnął działalność rosyjskich bolszewików umiejscowić w kontekście dziejowym, ich rewolucyjny sukces zaś pokazać jako materializację praw rozwoju historycznego i zarazem przejaw radykalnego myślenia *in praxi*. Zdawał sobie sprawę, że „rzadko kto ośmiela się nawet śnić utopijne sny o możliwej alternatywie”⁵ – ci zaś, którzy się do tego ośmielą i w pracy swej odniosą sukces, zasługują, by dzieło ich poddać analizie wykraczającej poza ramy ich fizycznej działalności.

Celem niniejszego tekstu jest zrekonstruowanie historiozoficznej interpretacji rewolucji październikowej, zawartej w myśli społeczno-politycznej Žižka. Po pierwsze, ukazane zostanie, w jaki sposób słoweński myśliciel przyjmuje historiozoficzny model zaproponowany przez Georga Wilhelma Friedricha Hegla, wraz z jego podstawowymi kategoriami pojęciowymi. Po drugie, przedstawiona zostanie przyjęta przez Žižka interpretacja ciągłości historycznej i pozornego jej zerwania przez wydarzenia rewolucyjne 1917 r. – idea ciągłości historycznej stanowi koncept głęboko wpisany we wszelką refleksję historiozoficzną. Po trzecie, celem niniejszej analizy będzie ukazanie rewolucji październikowej jako szczególnego momentu dziejowego, w którym dokonała się istotna zmiana porządku społecznego, politycznego i gospodarczego. Po czwarte, przedstawiona zostanie również rola jednostki ludzkiej jako sprawcy lub współsprawcy dziejów. W przypadku rewolucji październikowej człowiekiem tym będzie Włodzimierz Lenin, postać kluczowa – zdaniem Žižka – dla rewolucyjnych wydarzeń w Rosji. Wreszcie – po piąte – ukazany zostanie historiozoficzny sens destrukcji, której autorami każdorazowo (także w 1917 r.) są rewolucjoniści, ale bez której nie można by budować jakiegokolwiek nowego porządku społeczno-politycznego czy gospodarczego.

Materiały i metodologia

Niniejszy artykuł stanowi próbę syntetycznego i holistycznego ujęcia historiozoficznej interpretacji rewolucji październikowej w myśli społeczno-politycznej Žižka. Różne aspekty i konteksty takiej interpretacji znajdują się w rozproszeniu w tych

⁴ J. Reed, *Dziesięć dni, które wstrząsnęły światem*, tłum. A. Dobrot, Warszawa 1956, s. 7.

⁵ S. Žižek, *Od tragedii do farsy, czyli jak historia się powtarza*, tłum. M. Kropiwnicki, B. Szelewa, Warszawa 2011, s. 132.

jego tekstach, dla których podstawą jest wspomniana już *Revolucja u bram*. Żadna z prac Žižka nie ma formy uporządkowanego studium czy tym bardziej traktatu filozoficzno-politycznego, a historiozoficzne refleksje poświęcone rewolucji październikowej pojawiają się w kontekście zupełnie innych rozważań i zagadnień. Specyficzny dyskurs i styl pisarski słoweńskiego myśliciela wymagały wprowadzenia szeregu uporządkowań, których efektem jest prezentowany tekst. Dobór materiałów, które poddano analizie, miał charakter celowy, a kluczem kategoryzacyjnym analizy były pojęcia oraz wnioski, które koncepcję Žižka pozwalały umiejscowić w kontekście historiozoficznym.

Tekst ma charakter monograficzny – zarówno w ujęciu podmiotowym (dotyczy bowiem koncepcji wyłącznie wybranego myśliciela), jak i przedmiotowym (stanowi prezentację wyłącznie tych wątków, które pozwalają koncepcję tę postrzegać jako historiozofię). W analizie przyjęto podejście interpretatywne, kluczową metodą zaś była jakościowa analiza treści, której przedmiot stanowiły teksty Žižka poświęcone rewolucji październikowej bądź do tematyki tej nawiązujące. Przyjęta metoda hermeneutyczno-fenomenologiczna pozwoliła uporządkować i usystematyzować rozproszone rozważania słoweńskiego myśliciela, a także uchwycić sens i sedno jego historiozoficznej interpretacji rewolucji październikowej. W tekście użyto kategorii pojęciowych z zakresu dialektyki heglowskiej, które Žižek uaktualnia i na nowo odczytuje⁶, choć – jak twierdzą niektórzy badacze jego twórczości – „sposób, w jaki przyswaja on Heglowskie pojęcia, znacząco transformuje ich macierzyste znaczenia i kontekst występowania”⁷. Badania myśli społeczno-politycznej Žižka, którymi zajmują się współcześni badacze, zwykle skupiają się na jego interpretacji marksizmu, rzadko zaś podejmowany jest temat jego historiozofii, szczególnie w kontekście rewolucji październikowej. Niniejszy tekst wypełnia tę lukę.

Krok 1: rewolucja październikowa jako element triady heglowskiej

W pierwszej kolejności wskazać należy, że historiozoficzna interpretacja rewolucji październikowej proponowana przez Žižka opiera się na heglowskim modelu rozwoju dziejów. Žižek nie chce wcielać się w rolę historyka analizującego kolejne etapy wydarzeń rewolucyjnych, ale występuje jako filozof dziejów, który w zdaniach 1917 r. widzi rozgrywający się proces mający swój głębszy sens. Nie jest jego intencją stworzenie pełnej interpretacji dziejów ludzkich. Pragnie poprzez zastosowanie narzędzi analizy i syntezy sformułowanych przez Hegla – przyjętych później przez Karola Marksa – zrozumieć *idos* rewolucji październikowej

⁶ *Idem*, *Wzniosły obiekt ideologii*, tłum. J. Bator, P. Dybel, Wrocław 2001, s. 20.

⁷ B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla*, w: *Polityczność psychoanalizy. Freud – Lacan – Žižek*, red. K. Kłosiński, D. Matuszek, Katowice 2014, s. 232.

w kontekście holistyczno-historycystycznym, czyli wskazać, że wydarzenia umieścić należy w ramach historiozoficznej całości teoretycznej cechującej się wewnętrzną logiką⁸. Takie spojrzenie na wydarzenia historyczne Oswald Spengler określał jako wyłanianie się idei morfologii historii powszechnej⁹. Historiozoficzne postrzeganie rewolucji październikowej podzielali również ideologiczni ojcowie rewolucji, jak chociażby Lew Trocki wskazujący, że los państwa rosyjskiego jest „w całości związany z dalszym biegiem historii świata”¹⁰. Žižek tworzy swoją historiozofię na bazie filozofii dziejów Hegla, jednakże czyta ją za pośrednictwem kategorii pojęciowych psychoanalizy Jacques’a Lacana, które – jak twierdzi – pozwalają ocalić projekt heglowski¹¹. Nie jest to rzecz jasna podejście typowe, a dla niektórych badaczy – wręcz obrazoburcze. Autor *Rewolucji u bram* dokonuje swoistej dekonstrukcji myśli Hegla, a tym samym stara się przełożyć najważniejsze jego pojęcia i konstrukty teoretyczne na odmienne od dziewiętnastowiecznych warunki ekonomiczne, polityczne i społeczne¹². Zaproponowana przez niego historiozoficzna optyka wydarzeń 1917 r. ujmuje Lenina i jego współpracowników jako tych, którzy stają się narzędziem mechanizmów dziejowych, nie są jednak narzędziem bezwolnym i pasywnym. Zostają realnymi kreatorami historii, a wywołana przez nich rewolucja zyskuje wymiar iście mesjański¹³. Historiozofia Žižka wskazuje więc na rolę sprawczą bolszewików w spowodowanym przez nich huraganie dziejów.

Interpretacja Žižka nie przysporzyła mu admiratorów, choć wywołała gorące dyskusje, także wśród lewicowych intelektualistów. Krytycy podnoszą, że przyjęta przez słoweńskiego myśliciela wykładnia filozofii dziejów Hegla jest bardziej radykalna od innych jej wersji proponowanych w XIX stuleciu przez tzw. heglowską lewicę. Žižek poszedł drogą zaproponowaną przez znanego egzegetę myśli Hegla, Alexandre’a Kojève’a¹⁴, który nie ukrywał swoich sympatii do dyktatury komunistycznej w wydaniu stalinowskim. Szczególne miejsce rewolucji bolszewickiej w dziejach Europy i świata, które przyznaje jej Žižek, zdaje się odpowiadać punktowi widzenia takich intelektualistów komunistycznych, jak wspomniany już Reed, który w *Dziesięciu dniach, które wstrząsnęły światem* pisał, że „rewolucja rosyjska jest jednym z największych wydarzeń w dziejach ludzkości, a powstanie bolszewickie – zjawiskiem obchodzącym cały świat”¹⁵. Słoweński filozof dowodzi,

⁸ А.Ф. Поломошнов, *Тема культуры в философии истории*, Персияновский 2017, s. 64.

⁹ O. Spengler, *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej*, tłum. J. Marzęcki, Warszawa 2001, s. 27.

¹⁰ Л. Троцкий, *История русской революции*, т. 1, Москва 2017, s. 666.

¹¹ A. Burman, *A Lacanian Hegelianism: Slavoj Žižek (Mis)Reading of Hegel*, w: *Hegelian Marxism. The Uses of Hegel's Philosophy in Marxist Theory from Georg Lukács to Slavoj Žižek*, ed. A. Burman, A. Baronek, Huddinge 2018, s. 188.

¹² B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla...*, s. 224.

¹³ S. Žižek, *Biegnij, Antygono, biegnij!*, tłum. K. Juruś, „Krytyka Polityczna” 46 (2016), s. 246.

¹⁴ A. Johnson, *Slavoj Žižek's Theory of Revolution: A Critique*, „Global Discourse” 2 (2011), no. 1, s. 152.

¹⁵ J. Reed, *op. cit.*, s. 7.

że wydarzenie to nie tylko zapoczątkowało proces radykalnej przebudowy, ale również dokonało się – jak nakazuje historiozoficzny paradygmat – w zgodzie z dialektycznym prawem rozwoju dziejów. Ma przeświadczenie o tym, że „proces rewolucji radzieckiej był zgodny z obiektywnymi prawami historii, był to proces, który powinien i może być badany z odpowiednio chłodnym naukowym dystansem”¹⁶. Rewolucja – zgodnie z ideą triady heglowskiej – stanowiła efekt zderzenia immanentnych sprzeczności: burżuazyjno-kapitalistycznego porządku, którego fundamentem było ujarznienie najniższych warstw społecznych (tzw. teza), wraz z ideą radykalnej emancypacji społecznej, której wyrazicielami mieli być rosyjscy bolszewicy (tzw. antyteza). Žižek ukazuje, że w efekcie ścierania się „tezy” z „antytezą” wyłania się „synteza”, czyli nowy porządek społeczny, polityczny i gospodarczy. Autor *Rewolucji u bram* dokonuje jednak subiektywizacji historiozofii Hegła, gdyż „obiektywna konieczność procesu historycznego, determinowana aktualnym szczeblem rozwoju *Weltgeistu*”¹⁷, nie znajduje miejsca w sformułowanej przez niego interpretacji. Žižek przekonuje, że po porażkach 1914 r. Lenin zdał sobie sprawę z mechanizmu działania dialektyki heglowskiej¹⁸ i utwierdził się w przekonaniu o dziejowej konieczności przyszej rewolucji. Jak wskazuje, przejęte od Hegła za pośrednictwem Marksa pojęcie alienacji pozwoliło wyjaśnić Leninowi etapy rodzenia się sprzeczności w społeczeństwie rosyjskim – to ich eksplozja będzie *de facto* kulminacją rewolucyjnych wydarzeń. Alienacja oznaczająca oderwanie się instytucji państwa i struktur politycznych od ich społecznej bazy stanowi również istotną kategorię w myśli społeczno-politycznej Žižka. Wskazuje on, iż bolszewicy stali się przywódcami grup, które coraz bardziej zdawały sobie sprawę z narastającej przepaści między państwem a społeczeństwem. Žižek w działalności bolszewików dostrzega aktywną siłę ducha dziejów, która domaga się podważenia panującego ładu, nieprzystającego do nabierających świadomości mas społecznych¹⁹. Skoro zaś siłą ducha dziejów jest kontestacja, to rewolucja musi być wpisana w cały proces historyczny.

Krok 2: rewolucja październikowa jako pozorne zerwanie ciągłości dziejów

W historiozoficznej wizji Žižka rewolucja październikowa przedstawiana jest jako element ciągłości dziejów, z pozoru tylko przerwanych. Nie znaczy to, że każda rewolucja przewidziana została przed wiekami, a jej zajście nie mogło być udaremnione przez antyrewolucyjne siły obrońców starego porządku. Žižek wyjaśnia, że przyjęcie heglowskiej perspektywy historiozoficznej nie może być utożsamiane

¹⁶ S. Žižek, *Disparities*, London–New York–Oxford 2019, s. 254.

¹⁷ B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla...*, s. 229.

¹⁸ S. Žižek, *Disparities...*, s. 379–380.

¹⁹ *Idem*, *Event*, London 2014, s. 46.

z wiarą w istnienie historycznego planu realizowanego przez społeczeństwa i ich przywódców. Błędem byłoby zaakceptowanie istnienia wizji historii rozumianej jako obiektywny proces, w którego przebieg *a priori* wkomponowano wszelkie możliwe interwencje polityczne. Słoweński filozof opiera swoją historiozofię na „paradoksalnej logice dialektyki [heglowskiej]”²⁰, w której prawa historii działają, jednakże ich materialna treść uzyskiwać może różną zawartość, w zależności od epoki historycznej, reżimu politycznego, struktury społecznej oraz obowiązującej ideologii. W bardziej kosztownej interpretacji opartej na obiektywistycznej logice historycznej rewolucja byłaby zarówno niemożliwa, jak i niewyobrażalna. Rewolucja *ex definitione* zmieniać musi wszelkie rzekomo obiektywne współrzędne, stwarzając tym samym warunki do własnego sukcesu²¹. W pierwszej kolejności konieczne jest zrozumienie skomplikowanej struktury rzeczywistości, którą rewolucjoniści zamierzają obalić – to warunek *sine qua non* przeprowadzenia „rewolucyjnego przekształcenia”²². Choć więc Żižek jest przekonany, że prawa rozwoju dziejów istnieją, to jednak rewolucja – jego zdaniem – wydarza się niejako „pod prąd”, stanowiąc swoiste pęknięcie tego procesu historycznego. Może się wydawać, że ład polityczny, gospodarczy i społeczny ma się całkiem nieźle, aż nagle nadarza się rewolucyjna okazja – krótki „moment, gdy system otwarcie przestaje funkcjonować lub upada”²³. Zdaniem Żižka w 1917 r. taki rewolucyjny moment pojawił się już w lipcu, gdy anarchizacja struktur społecznych nałożyła się na kryzys gospodarczy, rozpad armii i tzw. pucz Kornilowa. Trzeźwość polityczna Lenina sprawiła, iż ów rewolucyjny moment dostrzegł i skutecznie wykorzystał.

Żižek co do zasady nie powołuje się na rosyjskie interpretacje rewolucji październikowej w duchu historiozoficznym czy cywilizacyjnym. Jego wizja w pewnym stopniu zdaje się jednak odpowiadać tzw. koncepcji zmodyfikowanych cykli inwersji Aleksandra Achizera. Badacz ten sugeruje, że historia dziejów rosyjskich opiera się na przeplatających się skłonnościach propanaństwowych i antypaństwowych. W interpretacji tej rewolucje lutowa i październikowa traktowane są jako antypaństwowa eksplozja²⁴. Według Żižka szansa na rewolucyjny przełom pojawia się właśnie w okresie antypaństwowego czy antysystemowego zamętu stanowiącego naturalny element cyklu dziejowego. Jak dowodzi, „Lenin będąc w pełni świadomy faktu, że «anomalie» się zdarzają”²⁵, potrafił ów moment destabilizacji skutecznie

²⁰ B. Wójcik, *Żižka powrót do Hegla...*, s. 225.

²¹ S. Žižek, *Living in the End Times*, London–New York 2011, s. 33.

²² B. Wójcik, *Fragments deontologii Slavoj Žižka*, „Praktyka Teoretyczna” 3 (2016), s. 213.

²³ S. Žižek, *Od tragedii do farsy...*, s. 153.

²⁴ А.С. Ахизер, *Россия. Критика исторического опыта (Социокультурная динамика России)*, т. 1: *От прошлого к будущему*, Новосибирск 1998, s. 332–351. Zob. Л.Н. Мазур, *От истории октября к истории русской революции: сравнительный анализ методологических подходов к оценке событий 1917 г.*, „Известия Уральского федерального университета. Гуманитарные науки” 19 (2017), № 3, с. 16.

²⁵ S. Žižek, *W obronie przegranych spraw*, tłum. J. Kutyla, Warszawa 2008, s. 317.

wykorzystać²⁶. Zdaje się to zgodne z zamysłem Hegla, dla którego duch dziejów stanowił odpowiednik rozumu, który finalnie był w stanie określić siły chaosu²⁷. Choć bowiem działalność pojedynczego człowieka nie musi być zgodna z rozumem, to jednak historia – zgodnie z wszelkimi koncepcjami filozofii dziejów – rozumna jest zawsze²⁸. Žižek implementuje do swojej historiozofii te elementy systemu Hegla, które ukazują go jako „otwartego na negatywność, różnicę i przygodność”²⁹. Wystąpienie tych czynników w historii potwierdza namacalność ludzkiej wolności, która z pozoru jedynie wydaje się sprzeczna z logiką dziejów. Dla Žižka chwilowy stan chaosu w społeczeństwie przynosi wybuchową aktywność mas, w wyniku której dokonują się jakościowe zmiany w systemie. Rewolucja jest zatem swoistym „skokiem”, w następstwie którego *prima facie* dochodzi do przerywania ciągłości, jednakże finalnie dokonuje się rozwój. Ów chaos zwykle jest następstwem obiektywnego czynnika destabilizującego porządek społeczny, jak konflikt zbrojny, wojna domowa czy kryzys gospodarczy³⁰. Choć więc rewolucja październikowa może się jawić jako brutalny przejaw działalności mas, będący efektem anarchii i anomii społecznej, to jednak w logice historiozoficznej nawet takie wydarzenie stanowić może krok w kierunku tego, co progresywiści filozofowie dziejów określają mianem postępu.

Krok 3: rewolucyjny moment jako element rozwoju dziejów

Zdaniem Žižka błędem byłoby stwierdzenie, że rewolucja bolszewicka zaszła, bo zajść musiała. Zgodnie z ujęciem historiozoficznym zmiana porządku dokonuje się jako efekt momentu rewolucyjnego, nie zaś w drodze historycznie zdeterminowanego biegu dziejów. Podkreśla, że „właściwy akt nie jest tylko strategiczną interwencją w sytuację, związaną jej warunkami”, ale wręcz „tworzy z mocą wsteczną jej warunki”³¹. Dopiero po zwycięstwie rewolucji październikowej możliwe było stwierdzenie, że stanowiła ona konieczny moment w rozwoju dziejów Rosji i świata. Godząc się na historiozoficzne podejście do dziejów, pamiętać trzeba, że nigdy nie ma odpowiedniego czasu na przeprowadzenie rewolucji. Žižek formułuje kontrowersyjną wśród filozofów dziejów tezę, iż „rewolucja nigdy nie przybywa «o czasie»

²⁶ Ten dziejowy moment Achizer opisuje jako „wybuch głupiego chaosu, dezorganizacji i narastające zagrożenie państwowości, które objawiało się masowym wzrostem wrogości w społeczeństwie na każdym właściwie poziomie”, A.C. Ахизер, *op. cit.*, s. 279. Hegel podkreślał, że chaos jest naturalnym elementem rzeczywistości społeczno-politycznej, państwo zaś – jego władza i machina instytucjonalna – podtrzymuje oczekiwany stan porządku i jednocześnie etyczności w społeczeństwie. Zob. P. Szymaniec, *Hegłowski model nowoczesnego państwa*, „Studia Erasmiiana Wratislaviensia” 3 (2008), s. 34–35.

²⁷ G. Patios, *Kierkegaard on the Philosophy of History*, London 2014, s. 81.

²⁸ P. Wasyluk, *Kategorie filozofii dziejów*, „Kultura i Edukacja” 4 (2007), s. 17.

²⁹ B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla...*, s. 222.

³⁰ Л.Н. Мазып, *op. cit.*, c. 15.

³¹ S. Žižek, *Living in the End Times...*, s. 33.

kiedy obiektywny proces społeczny stworzy «dojrzałe» do niej warunki³². Podmiot dziejów – przywódca polityczny bądź zbiorowość społeczna – nie jest w stanie stwierdzić, że nastąpi właściwy czas czy też, że społeczeństwo dojrzało do rewolucji. Nigdy nie istnieją też żadne gwarancje, że rewolucyjny moment zostanie przez siły buntu odpowiednio wykorzystany i – co więcej – zwieńczony sukcesem. Już Hegel wskazywał, że konieczność historyczna dokonuje się niekoniecznie poprzez sukcesywną realizację z góry obranego planu, ale często poprzez niezamierzone rezultaty³³. Również w 1917 r. nikt nie mógł ocenić, czy – przyjmując marksowskie kryteria – klasa robotnicza jest już odpowiednio świadoma³⁴. Žižek podkreśla – krytykując współpracowników i admiratorów Lenina, którzy powątpiewali w sukces rewolucji – że absurdalne byłoby oczekiwanie demokratycznego poparcia dla zabiegów rewolucyjnych³⁵. Stwierdza, że „ci, którzy czekają, aż nadejdą obiektywne warunki rewolucji, będą czekali po wsze czasy”³⁶. Dzieje nie dzieją się same, ale motorem ich rozwoju są jednostki ludzkie. Tym samym musi znaleźć się ktoś gotowy do wzięcia odpowiedzialności za uruchomienie aktu rewolucyjnego będącego formą „radykalnej politycznej interwencji”, która przekracza to, co z pozoru wydawałoby się niewyobrażalne³⁷. Žižek wskazuje, że w 1917 r. takim człowiekiem był Lenin, jednak nie przecenia jego roli w latach uprzednich – podobnie zresztą jak Martin Malia³⁸, autor holistycznego studium poświęconego różnym interpretacjom rewolucji październikowej – ale wskazuje go jako tego, który potrafił dostrzec rewolucyjny moment i go wykorzystać.

Odwołanie się Žižka do idei *Augenblick* – zaproponowanej przez Friedricha Nietzschego w *Tako rzecze Zaratustra* – w jeszcze większym stopniu pozwala na jego myśl społeczno-polityczną spojrzeć jako na historiozofię. Zaratustra – bohater jednego z najważniejszych dzieł Nietzschego – napotyka wrota, które podpisano nazwą *Augenblick*³⁹ (niem. „chwila”, „moment”, „okamgnienie”). Symbolizują one punkt, w którym stykają się ze sobą przeszłość i przyszłość. *Augenblick* jest chwilą, podczas której podejmuje się decyzję – działa wówczas jednostkowa

³² *Idem*, *W obronie przegranych spraw...*, s. 318.

³³ Z. Kuderowicz, *Filozofia dziejów*, Warszawa 1983, s. 94.

³⁴ S. Žižek, *Living in the End Times...*, s. 32.

³⁵ *Ibidem*, s. 33.

³⁶ S. Žižek, *Rewolucja u bram...*, s. 42.

³⁷ *Idem*, *Living in the End Times...*, s. 33.

³⁸ Malia wskazuje, że niektórzy historycy – mając na względzie zwycięstwo Lenina i bolszewików jesienią 1917 r. – „przyznawali dominujące i wyolbrzymione miejsce jego [Lenina – S.D.] myśli już od 1905 r. [...]. W rzeczywistości partie socjalistyczne, a zwłaszcza dwie partie marksistowskie, odegrały bardzo skromną rolę w dramacie 1905 roku”, M. Malia, *O rewolucji rosyjskiej. Wykłady paryskie*, tłum. Ł. Maślanka, Warszawa 2017, s. 88–89.

³⁹ M. Santos-Vieira, *Fusing the Horizons: Heidegger, Nietzsche, and the Time of the Augenblick*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 49 (2013), no. 4, s. 140–146. Niektórzy badacze wrota te określają mianem „bramy Chwili”. D.F. Krell, *Heideggerowskie odczytanie Nietzschego: konfrontacja i spotkanie*, „*Sztuka i Filozofia*” 14 (1997), s. 36.

wola mocy⁴⁰. Dla Martina Heideggera – a właśnie jego punkt widzenia przyjmuje Žižek – *Augenblick* to „moment decydujący” czy też „moment wizji”⁴¹, który w tradycji greckiej określany był jako *exaiphnēs*, czyli coś nagłego i nieoczekiwanego, bądź jako *kairos*, czyli moment zwrotny w życiu. Moment ten jest zasadniczy, gdyż człowiek zwraca się w nim albo ku przeszłości, pozostając w niej i w niej się zamykając, albo ku przyszłości, która choć przeszłością zdeterminowana, jest jednak obca i nieznana⁴². Žižek wskazuje, że „w lutym Lenin natychmiast dostrzegł rewolucyjną szansę, rezultat wyjątkowych i przygodnych okoliczności”⁴³. Oceniał, że nadszedł czas, aby rewolucjoniści wykonali kolejny krok, bez którego wydarzenia roku 1917 okazałyby się – cytując Maksymiliana Robespierre’a – „rewolucją bez rewolucji”. Lenin stanął wobec „momentu decydującego” i – zdaniem Žižka – jako jedyny właściwie odczytał ów niepowtarzalny *Augenblick*, a żaden „spośród głównych przywódców bolszewików nie poparł jego wezwania do rewolucji”⁴⁴. Dostrzeżenie przez przywódcę bolszewików tej unikalnej szansy na rewolucję spotkało się wręcz z pogardą większości towarzyszy partyjnych, którzy jego propozycje określili mianem „majaczeń szaleńca”. Tymczasem zmarnowanie okazji, która się wówczas wyłoniła, na kolejne dekady zaprzepaściłoby szansę na rewolucję. Žižek jest przekonany, że to nie zaufanie „historycznej konieczności”, ale właściwe odczytanie chwili kierowało Leninem⁴⁵. Louis Althusser mówi w tym kontekście o „samotności Lenina”, która dla Žižka jest dowodem szczególnego zmysłu politycznego przywódcy. Co prawda, finalnie skutkować to będzie również akceptacją przemocy i zniszczenia, którą niechętni słoweńskiemu filozofowi krytykują jako niebezpieczne „estetyzowanie męczeństwa” w duchu „wierności wydarzeniu”⁴⁶. Žižek jednak nabrał przekonania, że Lenin „poprzez dokładną lekturę Hegłowskiej *Logiki* był w stanie dostrzec niepowtarzalną szansę na rewolucję”⁴⁷, a kiedy już ją dostrzegł, zrobił wszystko, aby cały proces rewolucyjny przeprowadzić. Rozwój dziejów odbywa się poprzez działania jednostek, które potrafią dostrzec potencjalne rewolucyjne momenty.

Krok 4: rewolucja październikowa jako efekt „woli mocy”

W historiozoficznym ujęciu rewolucji październikowej, zaprezentowanym przez Žižka, nie ma miejsca na podmiot, który byłby pasywnym narzędziem wyabstrahowanego rozumu czy ducha. Podmiot działania dziejów – w tym wypadku

⁴⁰ M. Heidegger, *Nietzsche*, t. 2, tłum. A. Gniazdowski i in., Warszawa 1999, s. 256–263.

⁴¹ K. Ward, *Augenblick. The Concept of the “Decisive Moment” in 19th- and 20th-Century Western Philosophy*, London 2008, s. 102–116.

⁴² M. Santos-Vieira, *op. cit.*, s. 145.

⁴³ S. Žižek, *Rewolucja u bram...*, s. 37.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 36.

⁴⁵ S. Žižek, *Living in the End Times...*, s. 86.

⁴⁶ A. Johnson, *op. cit.*, s. 158.

⁴⁷ S. Žižek, *Rewolucja u bram...*, s. 33.

przywódca polityczny – cechuje się niesamowitym pędem do aktywności. Nie bez przesady można tutaj mówić o nietzscheańskiej „woli mocy”. Tymczasem o tych, którzy w 1917 r. nie widzieli szansy dla rewolucji, Žižek mówi, że „oni po prostu nie chcieli rewolucji”⁴⁸. Dla Hegla „osobistością historyczną” była jednostka, „której indywidualne intencje pokrywają się z aktualną tendencją dziejową, chociaż sama jednostka nie zdaje sobie z tego sprawy: realizując własne interesy wypełnia zarazem fragment historycznego planu”⁴⁹. Žižek daje jednak swojemu bohaterowi jeszcze szerszą wolność działania, zakładając, że jego zadaniem nie jest jedynie wkomponowanie swojego projektu politycznego w plan dziejowy. W koncepcjach autora *Rewolucji u bram* dokonało się zatem „odrzuć Hegla jako teleologicznego «panlogicysty», próbującego stworzyć gramatykę dla całego wszechświata w celu ostatecznego zwieńczenia pochodzenia dziejów: Hegla zamykającego wolną i nieskrępowaną ekspresję ducha w karczerze absolutnego pojęcia”⁵⁰. Dopuszczalne jest zatem powiedzenie, że „Lenin żeglujecie po niezbadanych terytoriach”⁵¹. Dzieje są dla niego czymś nieznanym, zmysł polityczny zaś pozwala rozpoznać moment, kiedy wolny czyn jednostki umożliwi zanegowanie bieżącego *status quo*. Wspominany już Malia wskazuje, że od lipca 1917 r. Lenin decyduje się na systematyczne „kierowanie się w stronę anarchii politycznej” i ku „rozkładowi społeczeństwa”. Dowodzi, że „ten proces polityczny i społeczny był skrajnie szybki, brutalny i miał niewiele wspólnego z finezyjnymi gramami politycznymi roku 1640 czy 1789”⁵². W tym sensie przedrewolucyjny przebieg wydarzeń w Rosji stanowi dla niego *casus* bez precedensu. Althusser jest przeświadczony, że właściwe odczytanie Hegla i Marksa nakazywałoby czekać na moment, kiedy sprzeczności struktury społecznej same niejako rewolucję wywołają. Nie może być bowiem tak, że „sytuacja rewolucyjna” zostaje wywołana czy to przez jakieś środowisko polityczne, czy tym bardziej przez przywódcę politycznego⁵³. Historiozoficzna interpretacja Žižka w większym więc stopniu ukierunkowana jest na wolność jednostki jako podmiotu dziejów.

Lenin w interpretacji Žižka nie ma gwarancji, że rewolucja się powiedzie. Jego mądrość zasadza się nie na umiejętności odczytania konieczności praw dziejowych, ale na świadomości, że nic nie może wzbudzić w nim przekonania co do pomyślności lub niepomyślności zabiegów rewolucyjnych. Tym bardziej zaś ich ewentualnej pomyślności nie zagwarantuje bierne czekanie na ziszczenie się mechanizmu dziejów. Nie ma również sensu oczekiwanie na jakąkolwiek formę legitymizacji rewolucji, w tym legitymizacji społecznej⁵⁴. Rewolucja – jeśli się powiedzie –

⁴⁸ *Idem*, *W obronie przegranych spraw...*, s. 351.

⁴⁹ Z. Kuderowicz, *op. cit.*, s. 95.

⁵⁰ B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla...*, s. 221.

⁵¹ S. Žižek, *Lenin 2017. Remembering, Repeating and Working Through*, London–New York 2017, s. 171.

⁵² M. Malia, *op. cit.*, s. 177–178.

⁵³ L. Althusser, *For Marx*, trans. B. Brewster, London 1969, s. 99–101.

⁵⁴ S. Žižek, *Living in the End Times...*, s. 32–33.

legitymizuje się sama *ex post*. Najskuteczniejszą formą weryfikacji teorii dotyczących budowy przyszłego ładu porewolucyjnego jest przełożenie jej na konkretny czyn polityczny. Bartosz Wójcik podkreśla, że „Leninowska rewolucja jest modelowym przykładem dla tej logiki”⁵⁵. Historiozofia Žižka odwołuje się w tym miejscu do psychoanalizy, w szczególności zaś do jej wersji lacanowskiej. Filozof przekonuje, że „powinniśmy zdobyć się na rewolucyjny czyn bez osłony wielkiego Innego”⁵⁶. „Wielki Inny” to inaczej „porządek symboliczny, niepisana konstytucja społeczeństwa”⁵⁷, normatywno-instytucjonalne fundamenty ładu społeczno-politycznego, czyli *de facto* „zbiorowe kłamstwo, w którym wszyscy uczestniczymy”⁵⁸. Prawdziwa rewolucja staje w kontrze do obowiązującego porządku symbolicznego, obala go bądź ogłasza jego nieistnienie, tworząc tym samym fundament pod nowy ład. Paweł Dybel wskazuje, że poprzez dzieło rewolucji „wielki Inny zostaje zawieszony w swej umożliwiającej osiągnięcie konsensusu między stronami funkcji i jedynym rozwiązaniem jest ustanowienie jego nowej wykładni”⁵⁹. Prawdziwie odważny czyn kontestuje rzeczywistość i podważa ją – wyłącznie wtedy będzie go można określić mianem czynu rewolucyjnego. Lenin podważa obywatelskość – mówiąc kategoriami heglowskimi – „zakaz myślenia” (*Denverbot*), czyli godzi się na sformułowanie nowej definicji panującego ładu, nowego sposobu myślenia⁶⁰. Jego sprzeciw stanowi swoistą odmianę heglowskiej „antytezy”, tego elementu historiozoficznej triady, która wyraża rozwój dziejów. Nie będzie więc postępu bez „antytezy”, „antytezy” zaś bez rewolucji. Krytycy Žižka podkreślają, że przyjęcie przez niego bezrefleksyjnie pewnych elementów spekulatywnej filozofii dziejów stanowi niebezpieczną zachętę do prowadzenia lekkomyślnej polityki⁶¹. Žižkowska apologia rewolucyjnej determinacji Lenina wskazywana jest jako namacalne potwierdzenie tej krytycznej konkluzji.

Krok 5: rewolucja październikowa jako destrukcja prowadząca ku przyszłości

Hegłowska „antyteza” w historiozoficznych rozważaniach Žižka uzyskuje postać społeczno-politycznej destrukcji, której ucieleśnieniem jest chaos rewolucji. Autor *Rewolucji u bram* uważa, że prawdziwie rewolucyjny duch nie znosi żadnych kompromisów. Przypomina to trochę wypowiedzi Trockiego, przekonujące, że w rewolucji nie ma miejsca na „złoty środek” – opowiedzieć się można albo po

⁵⁵ B. Wójcik, *Lekcje rewolucjonisty: Lenin czyta Hegla*, „Praktyka Teoretyczna” 2 (2016), s. 36.

⁵⁶ S. Žižek, *Rewolucja u bram...*, s. 41.

⁵⁷ *Idem, Lacan. Przewodnik Krytyki Politycznej*, tłum. J. Kutyla, Warszawa 2008, s. 21.

⁵⁸ T. Myers, *Slavoj Žižek*, tłum. J. Kutyla, w: *Žižek. Przewodnik...*, s. 76.

⁵⁹ P. Dybel, *Rozterki podmiotu politycznego radykalnej lewicy*, w: *Polityczność psychoanalizy...*, s. 51.

⁶⁰ B. Wójcik, *Lekcje rewolucjonisty...*, s. 19–20.

⁶¹ A. Johnson, *op. cit.*, s. 151.

jej stronie, albo po stronie kontrrewolucji⁶². Rewolucja objąć powinna cały świat, stąd zresztą późniejsza krytyka ze strony Trockiego zgody Józefa Stalina na budowę komunizmu tylko w jednym państwie⁶³. Jak jednak podkreśla część rosyjskich historyków komunizmu, w rzeczywistości polityka zagraniczna Związku Sowieckiego po rewolucji aż do końca lat siedemdziesiątych, kiedy to ZSRR cieszył się jeszcze względnym autorytetem wśród tzw. państw rozwijających się, również w wymiarze ideologicznym, była wciąż ukierunkowana na rozprzestrzenianie rewolucji na inne kraje⁶⁴. Žižek widzi w tym kontynuację historycznego dzieła zapoczątkowanego przez Lenina. W *Roku niebezpiecznych marzeń* podkreśla, że siły prawdziwie rewolucyjne powinny „zaprzestać prowadzenia małych bitew przeciw inercji systemu”⁶⁵. Nie ma sensu podejmowanie ciągłych działań zmierzających do przetrwania niekorzystnego dla nieuprzywilejowanych *status quo*. Logika postępu dziejowego domaga się negatywności, gdyż jedynie negacja jest „destrukcyjną siłą rozbijającą tożsamość”⁶⁶. Tak bowiem jedynie negacja – heglowska „antyteza” – daje szansę na stworzenie *summa summarum* czegoś pozytywnego. Paradoksalnie więc, ale zgodnie z duchem Žižkowskiej interpretacji Hegla, negatywność staje się warunkiem pozytywności – nie uda się zbudować nowego społeczeństwa bez podważenia i obalenia starego. Niezwykle krytyczny względem Žižka Alan Johnson przekonuje, że jego teoria rewolucji to „wnuczka katastrofального dziewiętnastowiecznego małżeństwa filozofii heglizmu z polityką blankizmem”⁶⁷. Sam autor *Rewolucji u bram* wprost mówi o roli rewolucyjnej przemocy i siły zniszczenia, więc niekoniecznie zarzut blankizmu uznałby za chybiony. Popęd śmierci, który Žižek dostrzega u Lenina, wydaje się konieczny dla zwińczonego sukcesem biegu procesu historycznego i zmaterializowania się triady heglowskiej. Žižek wskazuje, że Lenin w 1917 r. staje się nową wersją Antygony, która swoją decyzją i czynem „choć nadal żyje, jest już martwa z punktu widzenia porządku symbolicznego, wykluczona poza społeczno-symboliczny układ współrzędnych”⁶⁸. Oboje zatem godzą się na podważenie *status quo*, gdyż spoglądają w kierunku przyszłości.

Przyszłość pełni zatem w historiozoficznej wykładni rewolucji październikowej Žižka rolę przyczyny teleologicznej. Całość rewolucyjnych zbrodni i destrukcji ma usprawiedliwiać wizja – a przynajmniej nadzieja – lepszej przyszłości. Rewolucja powinna być doświadczana jako „teraźniejsze trudności, nad którymi owo przyszłe szczęście i wolność już rozpościerają swój cień. Podczas niej jesteśmy już wolni, nawet jeśli dopiero walczyliśmy o wolność; jesteśmy szczęśliwi, nawet jeśli

⁶² Л. Троцкий, *op. cit.*, s. 665.

⁶³ С.А. Ланцов, И.С. Ланцова, *Внешинополитическая программа октябрьской революции: истоки и результаты*, „Вестник РУДН. Международные отношения” 17 (2017), № 2, s. 239.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 237, 242.

⁶⁵ S. Žižek, *Rok niebezpiecznych marzeń*, tłum. M. Kropiwnicki, B. Szelewa, Warszawa 2014, s. 200.

⁶⁶ B. Wójcik, *Žižka powrót do Hegla...*, s. 226.

⁶⁷ A. Johnson, *op. cit.*, s. 151.

⁶⁸ S. Žižek, *Biegnij, Antygono, biegnij!...*, s. 246.

walczymy o szczęście, niezależnie od trudnych okoliczności⁶⁹. Każda rewolucja stanowi więc „element nieciągłości w procesie historycznym”⁷⁰, jednakże nieciągłość ta wpisana jest w naturę dziejów. Przywódcy polityczni – jak Lenin – oraz ci, którzy takim przywódcom zaufali, niesieni są tęsknotą za „prawdziwą Rewolucją jako Wydarzeniem, w którym dojdzie do zerwania z systemem dotychczasowym i odważnego podjęcia ryzyka budowania wszystkiego od nowa”⁷¹. Wizja przyszłości, jaka się jawiła w 1917 r. Leninowi i tym, którzy zgodzili się na jego strategię, mogła nie być precyzyjna i skonkretyzowana, jednakże stanowiła pokusę dla wszystkich tych, którzy w ramach ówczesnego ładu znajdowali się wśród wykluczonych. Žižek zalicza Lenina do grona uniwersalistów, którzy „angażują się w zagorzałą walkę o Prawdę, w którą wierzą”⁷². Jak twierdzi, taki radykalny uniwersalizm, którego głównymi znamionami są egalitaryzm i emancypacja, to „kluczowy komponent właściwej postawy lewicowej, zwróconej przeciwko prawicowemu potwierdzaniu własnej tożsamości”⁷³. Jednakże pamiętać trzeba, że žižkowska rewolucja niekoniecznie musi dokonać się tymi samymi metodami, jakimi posługiwali się bolszewicy. Słoweński filozof zdaje sobie sprawę – na co zwraca uwagę Dybel – że faktyczna rewolucja może używać różnorodnych form nacisków na klasę uprzywilejowaną, w wyniku których wymuszone zostanie uznanie wykluczonych za podmiot polityczny⁷⁴. Niezależnie od zastosowanej praktycznej metody każdorazowo proces ten opiera się jednak na negacji, której efektem jest zmiana, czyli heglowska „synteza”.

Podsumowanie: cele Žižkowych rozważań wokół rewolucji październikowej

Zaprezentowana w niniejszym tekście historiozoficzna interpretacja rewolucji październikowej, którą odnajdujemy z tekstach Žižka, pozwala nie tylko zapoznać się z tą popularną, acz niejednokrotnie zawiłą formą myśli społeczno-politycznej. Przede wszystkim koncepcja ta jest namacalnym dowodem na to, iż heglowskie kategorie pojęciowe mogą również współcześnie stanowić punkt wyjścia rozważań nad konkretnymi wydarzeniami historycznymi. Okazuje się bowiem, że dla Žižka refleksja wokół rewolucji październikowej jest jednocześnie pretekstem do rozważań na temat przyszłego rozwoju dziejów oraz społeczeństwa przyszłości. Mówiąc o rewolucji październikowej, słoweński myśliciel prowokuje do zastanowienia się nad alternatywnym społeczeństwem, które wychodziłoby poza ramy

⁶⁹ *Idem, Rewolucja u bram...*, s. 508.

⁷⁰ P. Dybel, *op. cit.*, s. 48.

⁷¹ *Ibidem*, s. 47.

⁷² S. Žižek, *Przekleństwo fantazji*, tłum. A. Chmielewski, Wrocław 2001, s. 99.

⁷³ *Ibidem*, s. 99.

⁷⁴ P. Dybel, *op. cit.*, s. 49.

współczesnego państwa narodowego⁷⁵ – a przecież rozważania te nie są niczym szczególnie odkrywczym w dobie integracji europejskiej. Žižek stara się również przywrócić krytyczny namysł nad relacją między sferą polityczną a ekonomiczną, tak przecież fundamentalną dla myśli marksistowskiej. Przekonuje on, że „dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek powinniśmy wrócić do Lenina: tak, ekonomia jest kluczową domeną; decydująca bitwa rozegra się właśnie tutaj, musimy złamać czar globalnego kapitalizmu”⁷⁶. Choć można się nie zgodzić z prezentowaną przez słoweńskiego filozofa krytyką kapitalizmu, to jednak nie da się zanegować znaczenia kwestii ekonomicznych, zarówno we współczesnej myśli społeczno-politycznej, jak i w sferze praktyki politycznej. Historiozoficzna interpretacja rewolucji październikowej może zostać odrzucona ze względu na jej wymiar ideologiczny, jednakże jej ujęcie metapolityczne skłaniać może do bardziej krytycznego namysłu nad przyjętymi współcześnie aksjomatami dotyczącymi kwestii społeczno-politycznych oraz ekonomicznych.

Žižek poprzez swoją interpretację stara się udowodnić, że dominujący współcześnie model demokracji jest głęboko związany z globalnym kapitalizmem. W końcówce *Rewolucji u bram* prowokacyjnie – ale również (biorąc pod uwagę główne tezy pracy) retorycznie – pyta: „Czy rozpad komunizmu w 1990 roku nie dostarczył ostatecznego potwierdzenia najbardziej «wulgarnej» marksistowskiej tezy, głoszącej, że faktyczną ekonomiczną bazą politycznej demokracji jest prywatna własność środków produkcji, to znaczy kapitalizm razem z jego podziałami klasowymi?”⁷⁷. Jeśli tak jest, to może warto – jak przekonuje – rozważyć samą możliwość zbudowania społeczeństwa alternatywnego, społeczeństwa innego niż to, w którym żyjemy? Zachęca nas do „rzeczywistego aktu wolności”, jakim ma być próba podważenia – przynajmniej w formie eksperymentu myślowego – aktualnego *status quo* i wyobrażenia sobie innego porządku społeczno-politycznego. Jak przekonuje poprzez swoją historiozoficzną interpretację rewolucji październikowej, to właśnie akt Lenina był takim „rzeczywistym aktem wolności”, jednakże wykraczającym daleko poza wąskie liberalne postrzeganie wolności formalnej. Wolność utożsamia tutaj z aktywnością, której właściwie nic nie ogranicza⁷⁸. Žižek przekonuje, że jeśli nie potrafimy choćby spróbować pozwolić sobie na intelektualny akt wolności, przejawiający się w radykalnej kontestacji obowiązującego ładu społeczno-politycznego, to znaczy, że rzeczywiście wolność wyboru w społeczeństwach demokratycznych jest jedynie fikcją⁷⁹. Sprzeciw, krytyka, negacja, kontestacja, burzycielstwo to pojęcia, które w pewnym stopniu konstytuują historiozofię Žižka. Stanowią one jednak dla niego również asumpt do refleksji nad

⁷⁵ S. Žižek, *Pandemia! COVID-19 trzęsie światem*, tłum. J. Maksymowicz-Hamann, Warszawa 2020, s. 45.

⁷⁶ *Idem*, *Rewolucja u bram...*, s. 541–542.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 543.

⁷⁸ S. Žižek, *Lenin 2017...*, s. XXXII–XXXIII.

⁷⁹ *Ibidem*, s. XXXIV.

politycznością jako taką, w szczególności zaś nad rolą konfliktu i antagonizmu w werbalizowaniu tego, co polityczne⁸⁰. Słoweński filozof przekonuje zatem, że „potrzebujemy [...] ludzi, którzy będą myśleć bardziej radykalnie, by dotrzeć do rzeczywistych korzeni problemów”⁸¹. Taką radykalną formą myślenia – jak dowodzi – jest jego historiozoficzna interpretacja rewolucji październikowej.

Historiosophic Interpretation of the October Revolution in Slavoj Žižek's Social and Political Thought

Abstract

The article presents Slavoj Žižek's interpretation of the October Revolution in his social and political writings. The thinker interprets the events of the 1917 revolution in a historiosophical context, i.e. he tries to show the revolution was an important stage in the development of history. The Žižek's interpretation is presented in five steps that illustrate the most important elements of this concept. The first step of analysis is to show the events of 1917 in the context of Hegel's concept of the development of history that follows the mechanism of a dialectical triad. The second step is to present the October Revolution as an event that apparently breaks the continuity of human history but is, in fact, an element of progress. The third step of the analysis is to show the role of the historical moment in shaping the future social, political and economic order. The fourth step shows how Žižek interprets the part of a human being in the mechanism of history – in this case, the role of Lenin. The fifth step of the article is to show the importance of destruction and negation in the dialectical mechanism of history and how Žižek interprets chaos and disorder as a starting point for reconstructing social and political reality. The analysis has been made with the use of historiosophical terminology derived from the philosophy of the history of Hegel and Marx, as Žižek refers to the concepts in his considerations. The article is based on a qualitative content analysis of Žižek's primary texts, which include his ideas about the Bolshevik revolution.

Историософская интерпретация Октябрьской революции в общественно-политической мысли Славоя Жижека

Аннотация

Данная статья представляет собой изложение интерпретации Октябрьской революции Славоем Жижеком в его общественно-политических трудах. Этот мыслитель интерпретирует события революции 1917 года в историософском контексте, то есть пытается показать, что они были важным этапом в развитии истории. Интерпретация Жижека представлена в виде пяти этапов, в которых проиллюстрированы наиболее важные элементы данной концепции. Первым шагом было показать события 1917 г. в контексте гегелевской концепции развития истории, происходящего на основе механизма диалектической триады. Вторым шагом заключался в том, чтобы представить Октябрьскую революцию как событие, которое является мнимым разрывом в непрерывности человеческой

⁸⁰ P. Dybel, *op. cit.*, s. 44.

⁸¹ S. Žižek, *Żądanie niemożliwego*, tłum. B. Baran, Warszawa 2004, s. 70.

истории, в то время как в действительности оно – элемент прогресса. Третий шаг данного анализа заключался в том, чтобы показать роль исторического момента в формировании будущего социального, политического и экономического порядка. В четвертом шагу было показано, как Жижек видит роль человеческой единицы в механизме истории – в данном конкретном случае была показана роль Ленина. Пятый шаг этого анализа – показать значение разрушения и отрицания в механизме истории. Указывается, как Жижек интерпретирует хаос и беспорядок как отправную точку для реконструкции социальной и политической действительности. Данный анализ проводится с использованием историко-софской герминологии, заимствованной из философии истории Гегеля и Маркса, поскольку на эти понятия ссылается в своих размышлениях Жижек. Статья основана на качественном контент-анализе основных текстов философа, в которых появляются концепции Жижка, касающиеся большевистской революции.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Žižek S., *Biegnij, Antygono, biegnij!*, tłum. K. Juruś, „Krytyka Polityczna” 46 (2016), s. 235–248.
- Žižek S., *Disparities*, London–New York–Oxford 2019.
- Žižek S., *Event*, London 2014.
- Žižek S., *Lacan. Przewodnik Krytyki Politycznej*, tłum. J. Kutyla, Warszawa 2008.
- Žižek S., *Lenin 2017. Remembering, Repeating and Working Through*, London–New York 2017.
- Žižek S., *Living in the End Times*, London–New York 2011.
- Žižek S., *Od tragedii do farsy, czyli jak historia się powtarza*, tłum. M. Kropiwnicki, B. Szelewa, Warszawa 2011.
- Žižek S., *Pandemia! COVID-19 trzęsie światem*, tłum. J. Maksymowicz-Hamann, Warszawa 2020.
- Žižek S., *Przekleństwo fantazji*, tłum. A. Chmielewski, Wrocław 2001.
- Žižek S., *Rewolucja u bram. Pisma Lenina z roku 1917*, tłum. J. Kutyla, Kraków 2007.
- Žižek S., *W obronie przegranych spraw*, tłum. J. Kutyla, Warszawa 2008.
- Žižek S., *Widmo ideologii*, tłum. M. Kropiwnicki, w: *Žižek. Przewodnik Krytyki Politycznej*, red. M. Kropiwnicki, J. Kutyla, Warszawa 2009, s. 323–374.
- Žižek S., *Wzniosły obiekt ideologii*, tłum. J. Bator, P. Dybel, Wrocław 2001.

Opracowania

- Althusser L., *For Marx*, trans. B. Brewster, London 1969.
- Burman A., *A Lacanian Hegelianism: Slavoj Žižek (Mis)Reading of Hegel*, w: *Hegelian Marxism. The Uses of Hegel's Philosophy in Marxist Theory from Georg Lukács to Slavoj Žižek*, ed. A. Burman, A. Baronek, Huddinge 2018, s. 185–198.
- Dybel P., *Rozterki podmiotu politycznego radykalnej lewicy*, w: *Polityczność psychoanalizy. Freud – Lacan – Žižek*, red. K. Kłosiński, D. Matuszek, Katowice 2014, s. 41–76.
- Heidegger M., *Nietzsche*, t. 2, tłum. A. Gniazdowski i in., Warszawa 1999.
- Johnson A., *Slavoj Žižek's Theory of Revolution: A Critique*, „Global Discourse” 2 (2011), no. 1, s. 135–151.
- Krell D.F., *Heideggerowskie odczytanie Nietzschego: konfrontacja i spotkanie*, „Sztuka i Filozofia” 14 (1997), s. 27–41.
- Kuderowicz Z., *Filozofia dziejów*, Warszawa 1983.

- Malia M., *O rewolucji rosyjskiej. Wykłady paryskie*, tłum. Ł. Maślanka, Warszawa 2017.
- Myers T., *Slavoj Žižek*, tłum. J. Kutyla, w: *Žižek. Przewodnik Krytyki Politycznej*, red. M. Kropiwnicki, J. Kutyla, Warszawa 2009.
- Patios G., *Kierkegaard on the Philosophy of History*, London 2014.
- Reed J., *Dziesięć dni, które wstrząsnęły światem*, tłum. A. Dobrot, Warszawa 1956.
- Santos-Vieira M., *Fusing the Horizons: Heidegger, Nietzsche, and the Time of the Augenblick*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 49 (2013), no. 4, s. 137–154.
- Spengler O., *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej*, tłum. J. Marzęcki, Warszawa 2001.
- Szymaniec P., *Hegłowski model nowoczesnego państwa*, „*Studia Erasmiana Wratislaviensia*” 3 (2008), s. 21–40.
- Ward K., *Augenblick. The Concept of the „Decisive Moment” in 19th- and 20th-Century Western Philosophy*, London 2008.
- Wasyłuk P., *Kategorie filozofii dziejów*, „*Kultura i Edukacja*” 4 (2007), s. 7–24.
- Wójcik B., *Fragmenty deontologii Slavoj’a Žižka*, „*Praktyka Teoretyczna*” 3 (2016), s. 210–232.
- Wójcik B., *Lekcje rewolucjonisty: Lenin czyta Hegla*, „*Praktyka Teoretyczna*” 2 (2016), s. 18–41.
- Wójcik B., *Žižka powrót do Hegla*, w: *Polityczność psychoanalizy. Freud – Lacan – Žižek*, red. K. Kłosiński, D. Matuszek, Katowice 2014, s. 219–236.
- Ахизер А.С., *Россия. Критика исторического опыта (Социокультурная динамика России)*, т. 1: *От прошлого к будущему*, Новосибирск 1998.
- Ланцов С.А., Ланцова И.С., *Внешнеполитическая программа октябрьской революции: истоки и результаты*, „*Вестник РУДН. Международные отношения*” 17 (2017), № 2, с. 233–245.
- Мазур Л.Н., *От истории октября к истории русской революции: сравнительный анализ методологических подходов к оценке событий 1917 г.*, „*Известия Уральского федерального университета. Гуманитарные науки (Серия 2)*” 19 (2017), № 3, с. 3–27.
- Поломошнов А.Ф., *Тема культуры в философии истории*, Персияновский 2017.
- Троцкий Л., *История русской революции*, т. 1, Москва 2017.

Sławomir Drelich, dr nauk politycznych, adiunkt w Katedrze Myśli Politycznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się historią myśli politycznej (głównie liberalizmu, populizmu i libertarianizmu), etyką życia publicznego i dyskursem publicznym (slawekdrelich@umk.pl).

Sławomir Drelich, PhD in Political Sciences, assistant professor at the Department of Political Thought at the Nicolaus Copernicus University in Toruń. His research interests include: history of political thought (liberalism, populism and libertarianism), ethics of public life and public discourse (slawekdrelich@umk.pl).